

RYSZARD KATA, JAN ROGOWSKI
Akademia Rolnicza
w Krakowie

FUNKCJE I EFEKTYWNOŚĆ KREDYTÓW INWESTYCYJNYCH W STRUKTURZE ROLNICTWA ROZDROBNIONEGO

1. Wprowadzenie

Gospodarka chłopska opierając się jedynie na własnych środkach kapitałowych nie ma szansy skutecznej modernizacji [1]. Gospodarstwa rolnicze, w żadnym kraju wysoko rozwiniętym, nie korzystają w finansowaniu swoich potrzeb rozwojowych, wyłącznie z kapitałów własnych [2].

W Polsce, w porównaniu z krajami rozwiniętymi gospodarczo, zadłużenie rolnictwa jest 3-4 krotnie niższe, a sytuacja taka przy pewnych wahaniach utrzymuje się od kilku lat [1]. Jest to cecha charakterystyczna dla biednego rolnictwa, w którym restrukturyzacja i modernizacja potencjału wytwórczego przebiega wolno. Szczególnie niekorzystna jest sytuacja rolnictwa Polski południowo-wschodniej. Według danych IERiGŻ, odsetek gospodarstw korzystających z kredytów w latach 1992-1996, w makroregionie południowo-wschodnim, wyniósł zaledwie 20,4%, a więc przeciętnie 5,1% gospodarstw rocznie współfinansowało swoją działalność kredytami. Dla porównania odsetek ten średnio dla kraju, w tym okresie, wyniósł 38,6%, zaś w makroregionach północnych i zachodnich kształtował się w granicach od 45% do 60,6% [3]. Taka sytuacja w makroregionie południowo-wschodnim, wynika z dużego rozdrobnienia gospodarstw oraz z faktu częstego występowania mieszanych źródeł dochodu w rodzinach chłopskich. Często potrzeby kapitałowe gospodarstw związane z działalnością rolniczą są zaspokajane ze źródeł pozarolniczych, np. z pracy zarobkowej lub dochodów socjalnych. Sytuacja taka nie sprzyja jednak tworzeniu „presji rozwojowej”, utrwalając stagnację w rolnictwie.

W tym świetle, kredyt bankowy wydaje się najbardziej powszechnym i efektywnym instrumentem ekonomicznego stymulowania restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa. Warunkiem efektywnego oddziaływania kredytów banko-

wych, na indywidualne gospodarstwa rolne, jest jednak takie zorganizowanie systemu kredytowania, aby zagwarantowana była pełniejsza realizacja funkcji kredytu oraz właściwe funkcjonowanie całego obiegu pieniężnego na wsi.

Szczególnie istotne jest stworzenie systemu kredytowania dla rolnictwa rozdrobnionego, gdzie kredyt winien stymulować restrukturyzację i rozwój gospodarstw posiadających zdolność do podnoszenia efektywności i rozszerzonej reprodukcji. W przypadku gospodarstw słabszych ekonomicznie, winien umożliwiać realizację prywatnej przedsiębiorczości, w sferze okołorolniczej lub pozarolniczej. Jest to nieodzowny warunek powstrzymania degradacji i w dalszym etapie stymulowania rozwoju obszarów wiejskich monofunkcyjnych ekonomicznie, strukturalnie rozdrobnionych, a zwłaszcza położonych na terenach problemowych, na przykład górskich i podgórskich.

2. Cel i metody badań

Przedmiotem badań była problematyka kredytowania rolnictwa rozdrobnionego, na przykładzie rolniczych gospodarstw rodzinnych regionu Podkarpackiego. Przeprowadzono analizę kierunków wykorzystania i efektywności kredytów, na losowej próbie 28 rolniczych gospodarstw rodzinnych, które pobrały takie kredyty w latach 1996-1997, w Banku Gospodarki Żywnościowej S.A. ołw w Krośnie. W opracowaniu przyjęto założenie - za J.Kulawikiem, że ocena efektów kredytów inwestycyjnych zostanie zredukowana do określenia uzyskanych lub przewidzianych do osiągnięcia rezultatów współfinansowanych dzięki nim inwestycji [4]. Ze względu na brak szczegółowych danych zaniechano analizy efektywności inwestycji i kredytów inwestycyjnych, rozumianej jako odniesienie efektów do poniesionych nakładów (kosztów). Natomiast podjęto próbę określenia funkcji kredytu inwestycyjnego - zwłaszcza preferencyjnego - w procesie restrukturyzacji i modernizacji strukturalnie rozdrobnionej gospodarki chłopskiej.

W badaniach zastosowano również metody analizy statystycznej w celu określenia zależności między wartością wykorzystywanych kredytów, a parametrami ekonomiczno-rolniczymi kredytowanych gospodarstw. W tym celu wykorzystano rachunek korelacji i regresji prostoliniowej dwu oraz wielu zmiennych. Hipotezy zerowe, formułowane przy ocenie statystycznych mierników zależności, weryfikowano w oparciu o test t oraz F, przyjmując poziom istotności równy 0,05. Zmienną objaśnianą stanowiła wartość kredytów zaciąganych przez poszczególne gospodarstwa, natomiast zmiennymi objaśniającymi były ich zasoby ziemi, wielkość znajdujących się w dyspozycji gospodarstw aktywów, a także osiągany przez nie przychód ogółem i przychód z działalności rolniczej oraz dochód rolniczy. Powiązanie między tymi zmiennymi badano dla wartości abso-

lutnych, jak i odniesionych do powierzchni gospodarstw. Dalej w celu oceny jednoczesnego wpływu poszczególnych zmiennych objaśniających na wielkość pożyczek, obliczono współczynniki korelacji cząstkowej oraz wyznaczono równania regresji wielorakiej.

3. Kierunki wykorzystania i efektywność kredytów inwestycyjnych w rolniczych gospodarstwach indywidualnych

Najczęściej stosowaną metodą finansowania gospodarstw indywidualnych są środki własne. Główną zaletą tej metody jest silne zainteresowanie producenta wielkością i okresem dyskontowania dochodów (zysku) wynikających z zaangażowania własnych kapitałów. Zasadniczą wadą jest jednak jej pasywność i niemożność wykorzystania mechanizmu tzw. „dźwigni finansowej”. Efekt ten prowadzi się do takiego zwiększenia udziału kapitału obcego w finansowaniu przedsięwzięcia, aby w konsekwencji podwyższyć efektywność zaangażowanego kapitału własnego (wyrażonego np. miernikiem produktywności kapitału)[5].

Najbardziej elastycznym i skutecznym instrumentem podniesienia efektywności i konkurencyjności gospodarstw rolnych wydaje się być kredyt inwestycyjny [6]. Przy jego pomocy można zwiększyć dopływ środków finansowych do rolnictwa.

Z punktu widzenia makroekonomicznego polityka kredytowa winna aktywizować obszary wiejskie, wspierać wielofunkcyjny ich rozwój, przedsiębiorczość i mobilność zawodową ludności wiejskiej, kreując w ten sposób tworzenie nowych miejsc pracy, alternatywnych źródeł dochodów i perspektyw życiowych. Jej zasadniczym celem winno być również stymulowanie przekształceń strukturalnych w rolnictwie oraz doskonalenie infrastruktury techniczno-produkcyjnej i społecznej na obszarach wiejskich.

Ocenę efektywności kredytu inwestycyjnego, jako metody finansowania można oprzeć na przesłankach natury jakościowej. W tradycyjnym ujęciu nauk ekonomiczno-rolniczych przez efekty inwestycji określano korzyści uzyskane lub przewidywane do uzyskania w wyniku budowy, nabycia określonego środka trwałego lub jego udoskonalenia [7, 8]. Efekty te mogą mieć charakter ekonomiczny i pozaekonomiczny, ilościowy - łatwo mierzalny jak i jakościowy - trudny do oszacowania lub wręcz niewymierny, wreszcie efekty te mogą wpływać wewnętrznie na gospodarstwo jak i zewnętrznie na bliskie jego otoczenie.

Proponujemy zatem, aby efekty inwestycji współfinansowanych kredytem analizować na poziomie skutków zarówno ekonomicznych jak i pozaekonomicznych, jakie ujawniają się lub mogą się ujawnić w wyniku realizacji przedsięwzięcia. Charakterystykę inwestycji finansowanych kredytem, w badanych gospodarstwach, przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Charakterystyka inwestycji finansowanych kredytem inwestycyjnym

Rodzaj inwestycji	Struktura w %	Wpływ inwestycji na potencjał gospodarczy	Struktura w %	Stopień nowoczesności	Struktura w %
1. Zakup ziemi	17,9	1. Założycielskie i reorganizacyjne	17,9	1. Najnowocześniejsze	3,5
2. Mechanizacyjne w prod. roślinnej	28,6	2. Odtworzeniowe	7,1	2. Nowoczesne	17,8
3. Mechanizacyjne w prod. zwierzęcej	3,5	3. Rozwojowe (powiększenie skali produkcji)	64,3	3. Tradycyjne	60,8
4. Mechanizacyjne dotyczące całości gospodarstwa	32,1	4. Racjonalizacyjne	10,7	4. Nie kwalifikujące się wg kryterium nowoczesności	17,9
5. Budowlane	3,6				
6. Inne jednorodne	3,5				
7. Mieszane	10,7				
Ogółem	100,0	Ogółem	100,0	Ogółem	100,0

Źródło: Badania własne.

W badanej zbiorowości, najwięcej kredytobiorców (32,1%) przeznaczyło środki kredytowe na inwestycje modernizacyjne w produkcji roślinnej i zwierzęcej (gospodarstwa te prowadziły bowiem równocześnie te dwa kierunki produkcji), głównie na zakup ciągników. Wśród badanych gospodarstw, aż 46,5% dokonało właśnie takiej inwestycji, z czego w przypadku 35,7% gospodarstw był to pierwszy zakupiony ciągnik. Należy zaznaczyć, że znaczna część inwestycji dotyczyła powiększania powierzchni gospodarstwa (17,9%). Przeciętny wzrost zasobów ziemi wynosił 12 ha na jedno gospodarstwo. Poza głównymi kierunkami kredytowania inwestycje dotyczyły jednostkowych zakupów maszyn i urządzeń technicznych.

Poza efektami wymiernymi każda inwestycja przynosiła również efekty trudno mierzalne, ale mające istotny wpływ na potencjał gospodarstwa, stopień jego nowoczesności, konkurencyjności i powiązania z rynkiem (tab. 1).

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, iż większość finansowanych kredytem inwestycji, to inwestycje rozwojowe (64,3%) - w rozumieniu ich wpływu na zwiększenie skali produkcji oraz tradycyjne (60,8%) w rozumieniu ich stopnia nowoczesności. Tak więc, ponad 60% kredytobiorców prowadzi działalność inwestycyjną, która nie wychodzi poza zakres tradycyjnej wytwórczości rolniczej. Jedynie co 10 inwestycja nastawiona jest wprost na obniżkę kosztów (racjonalizacyjne), zaś ok. 18% inicjuje nowy rodzaj działalności (założycielskie i reorganizacyjne), poprzez przebudowę (readaptację) istniejących obiektów lub nabycie nowych. Zaledwie 21,3% inwestycji można uznać za nowoczesne lub najnowocześniejsze, a jest to czynnik decydujący o modernizacji gospodarstw i w efekcie podniesieniu ich konkurencyjności.

Do efektów najczęściej uzyskiwanych lub oczekiwanych należą przede wszystkim wzrost wielkości produkcji (37,5%), oraz wzrost wydajności pracy (32,3%), czyli czynniki decydujące o potencjale produkcyjnym gospodarstwa (tab.2). Znacznie niższe, a niekiedy nawet marginalne znaczenie uzyskiwały natomiast efekty o ciężarze jakościowym. Nieco większe znaczenie przypisywali kredytobiorcy efektom ekonomiczno-organizacyjnym, takim jak: rozpoczęcie całkowicie nowej działalności, zmniejszenie zużycia nakładów oraz likwidacja „wąskich gardeł”. Słaba jest również waga efektów decydujących o pozycji i „mobilności” rynkowej gospodarstw (możliwość sprzedaży produktów, w okresach najkorzystniejszych cen lub w rejonach o wyższych cenach), co świadczy o tym, iż w dalszym ciągu wśród rolników dominują postawy pasywne, niski stopień orientacji rynkowej i niedoceniań lub nieznajomość działań marketingowych.

Tabela 2

Pionowa analiza efektów rzeczowych inwestycji

Rodzaje efektów inwestycyjnych	Wpływ dodatni w %			Łącznie*
	duży	średni	mały	
1. Wzrost wielkości produkcji	53,5	32,1	0,0	37,5
2. Poprawa jakości produkcji	3,5	0,0	7,4	3,1
3. Rozpoczęcie całkowicie nowej działalności	7,2	17,8	3,5	10,2
4. Uszlachetnianie produkcji	0,0	0,0	3,6	0,6
5. Możliwość sprzedaży produktów w okresach najkorzystniejszych cen	3,5	0,0	3,5	2,4
6. Możliwość sprzedaży produktów w rejonach o wyższych cenach	0,0	3,7	7,0	1,8
7. Wzrost wydajności pracy	32,1	42,9	10,7	32,3
8. Zmniejszenie zużycia nakładów, strat i ubytków	0,0	3,5	32,1	6,5
9. Likwidacja „wąskich gardeł i rezerw”	0,0	0,0	32,2	5,4
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0

* wpływ duży - średni - mały; proporcja wagowa 3:2:1 pkt.

Źródło: Badania własne.

Dane tabeli 3 wskazują, iż największą wagę kredytobiorcy przywiązywali do wzrostu dochodu (42,9%) i obniżki kosztów (50%). Do oczekiwanych efektów pozaekonomicznych należały poprawa warunków i bezpieczeństwa pracy (53,6%) oraz wzrost własnego prestiżu i zadowolenia z zajmowanej pozycji (39,3%). Zaledwie 7,1% kredytobiorców uznało, iż wraz z realizacją przedsięwzięcia zmniejszy się ryzyko gospodarowania, co sugeruje, iż rolnicy postrzegają ryzyko jako element wynikający z uwarunkowań otoczenia zewnętrznego, nie determinowany natomiast przez poziom potencjału wytwórczego ich gospodarstwa.

Znaczny wpływ na charakter i wielkość inwestycji posiadały takie czynniki jak: wiek i wykształcenie gospodarującego. W badanej grupie 38,5% rolników to gospodarujący w przedziale wiekowym od 30 do 40 lat, zaś 30,7% - 40 do 50 lat. Wykształcenie wyższe posiadało 19,2% kierowników gospodarstw, średnie 38,5%, zawodowe 30,8% a podstawowe 11,5%.

Tabela 3

Analiza efektów ekonomiczno-finansowych i pozaekonomicznych inwestycji finansowanych kredytem

Efekty ekonomiczno-finansowe	Struktura w %	Efekty pozaekonomiczne	Struktura w %
1. Wzrost dochodu	42,9	1. Poprawa warunków pracy	53,6
2. Obniżka kosztów	50,0	2. Wzrost prestiżu i zadowolenia z zajmowanej pozycji	39,3
3. Poprawa płynności i wypłacalności	0,0	3. Poprawa stanu otoczenia	3,6
4. Uzyskanie korzyści podatkowych	0,0	4. Zmniejszenie bezrobocia	3,5
5. Obniżenie ryzyka gospodarowania	7,1		
Razem	100,0	Razem	100,0

Źródło: Badania własne.

Ocena efektywności kredytu może również nawiązywać do analizy stopnia nasycenia kredytem danej działalności, a także do badania relacji między efektami gospodarowania a wielkością kredytu.

Wszystkie powiązania między wielkością zaciągniętych kredytów, a zasobami ziemi, wartością znajdujących się w dyspozycji gospodarstw aktywów, a także osiąganym przez nie przychodem ogółem, przychodem z działalności rolniczej oraz dochodem rolniczym, mierzone współczynnikiem korelacji prostoliniowej dwóch zmiennych okazały się statystycznie istotne. Istotność ta zachodziła zarówno kiedy zależności te badano między absolutnymi jak i odniesionymi do powierzchni gospodarstw wartościami zmiennych.

Istotnym wpływem na poziom kredytów wykazały się: powierzchnia ogólna gospodarstw oraz uzyskiwany przez nie przychód ogółem. Wzrostowi powierzchni gospodarstwa o 1 ha odpowiadał przyrost kredytów średnio o 376 zł, przy stabilizacji wartości aktywów oraz przychodu ogólnego. Jeśli natomiast rosła wartość przychodów ogólnych w gospodarstwie o 1 tys. zł, to zadłużenie jego wzrastało średnio 373 zł, zakładając stały poziom dla powierzchni i aktywów. Charakterystycznym zjawiskiem, w tym przypadku jest to, że spośród trzech mierników opisujących zasoby finansowe gospodarstw, najważniejszym okazał się przychód ogólny gospodarstwa, świadcząc o dużym znaczeniu dla gospodarstw, w badanym rejonie źródeł dochodów pozarolniczych.

Powiązania między analizowanymi wartościami zmiennych odniesionych do powierzchni gospodarstw wskazują, iż najlepiej poziom kredytów opisywały:

powierzchnia gospodarstwa, wielkość jego aktywów oraz przychody gospodarstwa, z tytułu działalności rolniczej. Statystycznie udowodniony wpływ miały tylko zasoby aktywów przypadające na jednostkę powierzchni. Kiedy ta ostatnia wartość rosła o jednostkę, przy stabilizacji powierzchni oraz przychodów z rolnictwa przeliczonych na 1 ha, zadłużenie gospodarstw z tytułu kredytów wzrastało średnio o ok. 100 zł na 1 ha. Wystąpiła tu nieco odmienna zależność, aniżeli poprzednio, ale i wzięte pod uwagę zmienne odniesiono do powierzchni gospodarstw. Odnosząc poziom kredytów do powierzchni, najmocniejszy wpływ na korzystanie z obcych źródeł finansowania własnej działalności gospodarstw rolnych miał więc przede wszystkim stopień ich nasycenia w trwałe i obrotowe środki produkcji.

Pełna i obiektywna ocena efektywnościowa kredytów zwłaszcza w gospodarstwach rodzinnych jest trudna ze względu na problem wyizolowania efektów inwestycji (lub ich części), zaistniałych dzięki działaniu kredytu, od tych które zaistniały dzięki działaniu innych czynników (np. zdolności menedżerskie kierowników gospodarstw). Tak więc, jeśli mówimy o efektach kredytowania, to zawsze jest to pośrednia efektywność, wspomagająca funkcje kredytu.

4. Wnioski

Przeprowadzona analiza skłoniła autorów do sformułowania następujących wniosków.

1. Stała niewydolność dochodowa gospodarstw rodzinnych zmusza je do finansowania procesów restrukturyzacji gospodarstw za pomocą kredytu. Jego celem jest podniesienie efektywności i racjonalności wykorzystania zasobów czynników produkcji (ziemi, pracy, kapitału), modernizacja potencjału wytwórczego oraz wpływ na orientację rynkową i rozwojową gospodarstw.
2. Finansowanie kredytem gospodarstw indywidualnych winno dawać gwarancję efektywnego wykorzystania czynników wytwórczych, między innymi w wyniku działania mechanizmu „dźwigni finansowej”. Kredyty inwestycyjne powinny być dostępne dla tych gospodarstw, które za ich pomocą są zdolne osiągać najlepsze efekty produkcyjne i ekonomiczne, a co za tym idzie są w stanie generować „potencjał rozwojowy”.
3. Dla aktywnej polityki rolnej niezbędne jest finansowe wsparcie procesów proefektywnościowych oraz modernizacyjnych w rolnictwie, a także stymulujących przedsiębiorczość w jego bezpośrednim otoczeniu. Niestety fundusze publiczne są ograniczone, a ich podział na poszczególne cele wiąże się z określonymi wyborami.
4. Wielkość kredytu inwestycyjnego badanej grupy gospodarstw jest ściśle powiązana z powierzchnią gospodarstwa, wartością jego aktywów (majątku) oraz wartością przychodów z gospodarstwa. Istnieje więc dodatnia zależność

między wielkością wykorzystywanych kredytów, a potencjałem ekonomicznym gospodarstwa.

5. Przedstawione w opracowaniu kierunki i efekty wykorzystania kredytów przez rolnicze gospodarstwa rodzinne wskazują, iż przy istnieniu wolnych zasobów pracy i wolnych zasobów ziemi, podstawową barierą rozwoju tych gospodarstw jest ich niedokapitalizowanie zarówno w sensie finansowym jak i rzeczowym. W tej sytuacji konieczne jest więc wsparcie poprzez aktywną politykę kredytową.

LITERATURA

1. Ostrowski L.: Kredytowanie gospodarki chłopskiej w latach 1992-1996. Bank i Kredyt nr 11. 1997.
2. Klepacki B.: Zmiany w korzystaniu z kredytów rolników indywidualnych w okresie transformacji systemowej (1989-1994). [w:] „Działalność kredytowa banków oraz warunki uzyskania kredytu w rolnictwie”. Wyd. Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa 1996.
3. Ostrowski L.: Inwestycje i kredyty w gospodarstwach chłopskich w latach 1992-1996. IERiGŻ, Warszawa 1997.
4. Kulawik J.: Efekty kredytu inwestycyjnego w rolniczych gospodarstwach rodzinnych. IERiGŻ Warszawa 1992.
5. Kulawik J.: Kredyt rolny w warunkach gospodarki rynkowej. IERiGŻ, Warszawa 1995.
6. Rogowski J., Mantaj A.: Źródła finansowania produkcji i przedsiębiorczości rolniczej Konferencja naukowa Trzcinica nt: „Przedsiębiorczość w agrobiznesie a rozwój terenów wiejskich”. AR w Krakowie 1997 s. 447 - 457.
7. Manteuffel R.: Ekonomia i organizacja gospodarstwa rolniczego. PWRiL, Warszawa 1981.
8. Adamowski Z.: Podstawy ekonomiki i organizacji przedsiębiorstw rolniczych. PWRiL, Warszawa 1977.
9. Sobczyk M.: Statystyka. PWN, Warszawa 1996.
10. Zawadzki A.: Zmiany w organizacji kredytowania rolnictwa wynikające z ustawy o restrukturyzacji banków spółdzielczych i BGŻ. [w:] „Działalność kredytowa banków oraz warunki uzyskiwania kredytu w rolnictwie”. Wyd. Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa 1996.